

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת פינחס וי"ז בתמוז, תשס"ח
מספר 765

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

צום הרביעי

צום י"ז בתמוז החל השבוע נמנה עם שאר הצומות שמטרתם אבלות על חורבן ירושלים. היום, בהעדר המקדש, אך טבעי הוא שנמשיך לצום בתאריכים אלה, אך כיצד נהגו בימי שיבת ציון כאשר הוקם בית המקדש השני? האם המשיך העם לצום על חורבן המקדש הראשון? בשאלה זו עוסקים פרקים ז-ח בספר זכריה.

בד' בכסלו, בשנה הרביעית למלך דרינש, בשעה שהעם עסק בבניית הבית השני, נשאלו הכוהנים והלוויים אם יש להמשיך לבכות בתשעה באב: "הֲאֵכָפָה בְּחַדְשׁ הַתְּמִשִּׁי הַנֶּזֶר פְּאֶשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה פְּמָה שְׁנַיִם?" (ז:ג). זכריה מביא אל עם הארץ והכוהנים את תשובת הא-ל, אך זו איננה ישירה: "כִּי-צַמְתֶּם וְסָפוּד בְּחֻמֵּי וּבְשִׁבְעֵי וְזֶה שְׁבַעִים שָׁנָה הָצוּם צִמְתִּנִּי אָנִי. וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ הֲלוֹא אַתֶּם הָאֲכָלִים וְאַתֶּם הַשְׂתִּיִּים" (שם ה-ו).

תשובת ה' כפי הנביא מפתיעה. ראשית – משום שהיא עוסקת מלבד בתשעה באב (צום החמישי) גם בצום גדליה (צום השביעי). צום זה נקבע בשל רצח גדליה בן אחיקם (יר' מא:טז), ולכאורה איננו קשור ישירות לחורבן המקדש. אילו התכוון הנביא לכלול בתשובתו את הצומות הקשורים לחורבן, היה עליו להוסיף את עשרה בטבת וי"ז בתמוז. שנית – אין כאן מענה ברור לשאלת העם. הנביא מוסיף שהצום ב-70 השנים שעברו מאז החורבן איננו לשם ה', ולא הוא הסיבה לצום, והשואלים המייצגים את העם אוכלים ושותים בגלל יחסם לחורבן. לאחר נבואה ארוכה אחרת (ז:ח-יד; ח:א-יז) זכריה מקבל נבואה נוספת העונה אף היא על שאלת העם (ח:יח-ט):

וַיְהִי דְבַר-ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. כֹּה-אָמַר ה' צְבָאוֹת צוּם הַרְבִּיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית-יְהוָה לְשִׁשּׁוֹן וְלִשְׂמֻחָה וְלִמְעֻדִים טוֹבִים וְהָאֻמָּת וְהַשָּׁלוֹם אָהָבוּ.

בפסוקים אלה העם מקבל מענה ברור יותר לשאלתו. עתה מזכיר הנביא גם את שאר הצומות שנקבעו סביב החורבן – צום הרביעי (י"ז בתמוז) וצום העשירי (עשרה בטבת), ומבשר לעם שבעתיד ייהפכו כל הצומות האלה לימי שמחה. מתשובה זו משמע שעד שיתחולל שינוי ניכר בעם, הרי גם כאשר בית המקדש קיים יש להמשיך ולקיים את הצומות כפי שנקבעו. אם כן, מהו הקשר בין שתי הנבואות, מהו השינוי הנדרש, וכיצד יש להבין את דברי זכריה לאור התקופה?

הימים הם ימים מאכזבים לשבים לארץ בעקבות הצהרת כורש. הגולים ששבו ראו בעיני רוחם את התגשמות חזון הנביאים וקיוו למצוא ארץ משופעת במים, שהיכול בה רב והפרנסה בשפע (חגי א-ב). אפשר להניח שנדמה היה להם שבית המקדש השני ייבנה במהירות, אולי בדרך נס, וכי חזון הנביאים על חשיבותו של בית המקדש בעיני כל העמים יתגשם לעיניהם. אלא שלא כך היה. רבים לא חזרו לארץ על אף הצהרת כורש. בצורת קשה פקדה את הארץ, והיכול היה דל. ההתמודדות עם קשיי היום-יום הובילה לעיכובים רבים בבניין בית המקדש, והעם הטיל ספק אם בניין הבית הוא אכן מימוש של דברי הנביאים. נראה שאת שאלת העם

ותשובת הנביא על ביטול הצומות בזכריה יש להבין על רקע מציאות זו. באמצעות השאלה על המשך קיום הצום כתשעה באב, שואל העם את הנביא כיצד יש להבין את המציאות ההיסטורית והרוחנית שבה הם חיים. ביטול הצום בעיני השואלים משמעו שאכן המציאות משתנה, וכי הבית שהחלו בבנייתו הוא תחילתו של מימוש נבואות הנחמה והגאולה לעם.

לפיכך, אף המענה הנבואי מתמודד עם הקושי הרוחני-היסטורי שבו נתון העם, מלבד שאלת הצום. המענה הראשון של ה' מזכיר דווקא את צום גדליה, שהתרחש לאחר חורבן המקדש, ולזה קשורות גם הנבואות שבין התשובה הראשונה לשנייה. בנבואות אלה הנביא מתאר את המצב החברתי ששרר בארץ לפני החורבן (ז:ט-יב):

מִשְׁפַּט אָמַת שְׁפֹטוֹ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָשׂוּ אִישׁ אֶת-אָחִיו. וְאֶלְמָנָה וַיְתוֹם גָּר וְעֹנֵי אֵל-תַּעֲשׂוּ וְרַעַת אִישׁ אָחִיו אֵל-תַּחֲשְׁבוּ בְּלִבְכֶם. וַיִּמְאָנוּ לְהִקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כֶּתֶף סִרְתָּת וְאֶזְנֵיהֶם הִכְבִּידוּ מִשְׁמוֹעַ. וְלִבָּם שָׁמוּ שְׁמִיר מִשְׁמוֹעַ אֶת-הַתּוֹרָה וְאֶת-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים.

אם שאלת העם על אודות ביטול צום תשעה באב נובעת מהאפשרות המתחדשת לחזור להקריב קרבנות במקדש שנבנה, הרי תשובת הא-ל מדגישה את ההיבטים החברתיים דווקא – תחילה על ידי אזכור הצום השביעי, שנקבע שלא כשאר הצומות בגלל רצח אשר התרחש לאחר החורבן, ולאחר מכן על ידי תיאור כעסו של ה' על שהעם לא שינה את התנהגותו החברתית בעקבות דברי הנביאים: "וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל מֵאֵת ה' צְבָאוֹת: וַיְהִי כְּאֶשֶׁר-קָרָא וְלֹא שָׁמְעוּ כֵּן יִקְרָאוּ וְלֹא אֲשַׁמְעֵם אָמַר ה' צְבָאוֹת" (ז:יב-יג). על כן ה' קושר בתשובתו את המשך קיום הצומות ואת נבואות הנחמה, שלמימושן מייחל העם, ישירות עם שינוי בהתנהגות החברתית של העם. הדבר יקרה כאשר העם יתקן את דרכו ויתנער מן העוולות החברתיות ששונא ה' (ח:טז-יז):

אֲלֵה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דְבָרוּ אָמַת אִישׁ אֶת-רַעְוֵהוּ אָמַת וּמִשְׁפַּט שְׁלוֹם שְׁפֹטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם. וְאִישׁ אֶת-רַעַת רַעְוֵהוּ אֵל-תַּחֲשְׁבוּ בְּלִבְכֶם וּשְׁבַעַת שִׁקָּר אֵל-תִּאָּהֲבוּ כִּי אֶת-כָּל-אֵלֶּה אֲשֶׁר שִׁנְאַתִּי נְאֻם ה'.

לאחר התיקון החברתי, יתבטלו הצומות ותתממש מציאות שונה לגמרי מהמציאות שבה הם חיים לפי שעה. במציאות זו רחובות ירושלים יהיו שוקקים חיים: "עַד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים וַיִּקְנֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעֲנֵתוֹ בְּיָדוֹ מְרַב יָמִים. וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יְלָדִים וַיִּלְדוּת מִשְׁחַקִּים בְּרַחֲבֵיהֶּ" (ח:ד-ה); תהיה שיבה המונית של העם לארצו: "הֲנִי מוֹשִׁיעַ אֶת-עַמִּי מֵאֶרֶץ מִזְרַח וּמֵאֶרֶץ מְבֹאָה שְׁמֵשׁ. וְהִבֵּאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם" (ח:ז-ח); הארץ תיתן פרייה: "כִּי-זָרַע הַשָּׂלוֹם הַגֶּפֶן תִּתֵּן פְּרִיָּהּ וְהָאֶרֶץ תִּתֵּן אֶת-יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טֶלֶם וְהִנְחַלְתִּי אֶת-שְׂאֵרֵית הָעָם הַזֶּה אֶת-כָּל-אֵלֶּה" (ח:יב) ובית המקדש יהיה רם ונישא בעיני כל העמים: "וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת-ה' צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלַם וְלַחֲלוֹת אֶת-פְּנֵי ה'" (ח:כב).

בתשובתו המורכבת אל העם, זכריה מנסה להחדיר בהם את ההבנה שהצמיחה הרוחנית המלווה בשגשוג ובשפע גשמי אינה ניתנת להשגה באמצעות ביטול טכני של ימי צום ואבלות. צמיחה זו, שהיא תמצית הגאולה אשר עודנו כמהים אליה היום, תיתכן רק בעקבות שינוי ניכר בעם, ובכלל זה ביחסים שבין אדם לחברו.

ד"ר טובה גנזל
והמחלקה לתנ"ך

ד(ו), חמישה דברים אירעו
וביניהם "נשתברו

המדרשה לנשים

* * *

על פי מסכת תענית (פרק
לאבותינו ב"ז בתמוז
הלוחות".

משה שובר את לוחות הברית
שמן על בד
לסר אורי (צייר יהודי יליד גרמניה, 1861 – 1931)